

ISSN: 3060-4613

MAKTABGACHA
VA MAKTAB
TA'LIMI VAZIRLIGI

O'zbekiston
Milliy Pedagogika
Universiteti

No6(2)
2026

- 13.00.00 Pedagogika fanlari
- 13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
- 13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
- 13.00.03 Maxsus pedagogika
- 13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
- 13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
- 13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohaları va bosqichlari bo'yicha)
- 13.00.07 Ta'limda menejment
- 13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
- 13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
- 07.00.00 Tarix fanlari
- 19.00.00 Psixologiya fanlari
- 01.00.00 Fizika-matematika fanlari
- 02.00.00 Kimyo fanlari
- 03.00.00 Biologiya fanlari
- 09.00.00 Falsafa fanlari
- 10.00.00 Filologiya fanlari
- 11.00.00 Geografiya fanlari

M

AKTABGACHA VA AKTAB TA'LIMI

Pedagogika, psixologiya fanlariga ixtisoslashgan ilmiy jurnal

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Elektron nashr. 594 sahifa,
5-iyun, 2026-yil.

BOSH MUHARRIR:

Karimova E'zoza Gapijanovna – O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vaziri

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Pedagogika fanlari doktori, professor

TAHRIRIYAT KENGASHI A'ZOLARI

Ibragimov X.I. – pedagogika fanlari doktori, akademik
Shoumarov G'.B. – psixologiya fanlari doktori, akademik
Qirg'izboyev A.K. – Tarix fanlari doktori, professor
Jamoldinova O.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Sharipov Sh.S. – pedagogika fanlari doktori, professor
Shermuhhammadov B.Sh. – pedagogika fanlari doktori, professor
Ma'murov B.B. – pedagogika fanlari doktori, professor
Madraximova F.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Kalonov M.B. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Nabiyev D.X. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Qo'ldoshev Q. M. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Ikramxanova F.I. – filologiya fanlari doktori, professor
Ismagilova F.S. – psixologiya fanlari doktori, professor (Rossiya)
Stoyuxina N.Yu. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Rossiya)
Magauova A.S. – pedagogika fanlari doktori, professor (Qozog'iston)
Rejep O'zyurek – psixologiya fanlari doktori, professor (Turkiya)
Wookyu Cha – Koreya milliy ta'lim universiteti rektori (Koreya)
Polonnikov A.A. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Belarus)
Mizayeva F. O. – Pedagogika fanlari doktori, dotsent
Baybayeva M.X. – pedagogika fanlari doktori, professor
Muxsiyeva A.T. – pedagogika fanlari doktori, professor
Aliyev B. – falsafa fanlari doktori, professor
Abdullayeva N. Sh. – Pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
Doniyorov S. M. – “Yangi O'zbekiston” va “Pravda Vostoka” gazetalari tahririyati DM bosh muharriri, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan jurnalist, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
G'afurov D. O. – falsafa fanlari doktori (Phd)
Shomurodov R.T. – iqtisodiyot fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Mirzayeva F. O. – pedagogika fanlari doktori (DSc), dotsent
Jalilova S.X. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Bafayev M.M. – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Usmonova D.I. – Samarqand iqtisodiyot va servis institute dotsenti
Saifnazarov I. – falsafa fanlari doktori, professor
Nematov Sh.E. – pedagogika fanlari nomzodi (PhD)
Tillashayxova X.A. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Yuldasheva F.I. – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Yuldasheva D.B. – filologiya fanlari bo'yicha falsafa (PhD) doktori, dotsent
Tangriyev A. T. – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti kafedra professori
Ashurov R. R. – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Panjiyev M. A. – Qashqadaryo viloyati Maktabgacha va maktab ta'limi boshqarmasi boshlig'ining birinchi o'rinbosari
Xudayberganov N. A. – Xorazm Ma'mun akademiyasi Tabiiy fanlar bo'limining katta ilmiy xodimi, biologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Vaxobov Anvar Abdusattor o'g'li – Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Muassis: “Tadbirkor va ishbilarmon” MChJ

Hamkorlarimiz: O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi, O'zbekiston milliy pedagogika universiteti

EDITOR-IN-CHIEF:

Karimova E'zoza Gapirzhanovna – Minister of Perschool and School Education of the Republic of Uzbekistan

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

EDITORIAL BOARD MEMBERS:

Ibragimov X.I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Academician

Shoumarov G. B. – Doctor of Psychological Sciences, Academician

Qirg'izboyev A. K. – Doctor of Historical Sciences, Professor

Jamoldinova O.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Sharipov Sh.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Shermuhhammadov B.Sh. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Ma'murov B.B. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Madraximova F.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Kalonov M.B. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Nabiyev D.X. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Koldoshev K. M. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Ikramxanova F.I. – Doctor of Philological Sciences, Professor

Ismagilova F.S. – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Russia)

Stoyuxina N.Yu. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Russia)

Magauova A.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Kazakhstan)

Rejep O'zyurek – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Turkey)

Wookyu Cha – President of the National University of Education, Korea (South Korea)

Polonnikov A.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Belarus)

Mizayeva F. O. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Baybayeva M.X. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Muxsiyeva A.T. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Aliyev B. – Doctor of philosophy, professor

Abdullayeva N. Sh. – Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Professor

Doniyorov S. M. – Editor-in-Chief of the DM Editorial Office of the newspapers “Yangi O'zbekiston” and “Pravda Vostoka”, Honored Journalist of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Philosophy (PhD) in Philology, Associate Professor

Gafurov D. O. – Doctor of Philosophy (PhD)

Shomurodov R.T. – Candidate of Economic Sciences (PhD), Associate Professor

Mirzayeva F. O. – Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Associate Professor

Jalilova S.X. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Bafayev M.M. – Doctor of Philosophy in Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Usmonova D.I. – Associate Professor, Samarkand Institute of Economics and Service

Saifnazarov I. – Doctor of philosophy, professor

Nematov Sh.E. – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD)

Tillashayxova X.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Yuldasheva F.I. – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor

Yuldasheva D.B. – Doctor of Philosophy (PhD) in Philological Sciences, Associate Professor

Tangriyev A.T. – is a professor of Tashkent State University of Economics

Ashurov R. R. – Doctor of Philosophy (PhD) in Psychology, Associate Professor

Panjiyev M. A. – First Deputy Head of the Department of Preschool and School Education of the Kashkadarya Region

Khudaiberganov N. A. – Senior Researcher of the Department of Natural Sciences of the Khorezm Mamun

Academy, Doctor of Philosophy (PhD) in Biological Sciences

Vakhobov Anvar Abdusattor oglu – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences, Associate Professor

“Maktabgacha va maktab ta'limi” jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasining quyidagi qarorlariga asosan pedagogika va psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) hamda fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalaridagi asosiy ilmiy natijalarni chop etish uchun milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan:

Pedagogika fanlari bo'yicha: OAK Kengashi tavsiyasi (26.08.2024-y., №11-05-4381/01) asosida:

- Ekspert kengashi (29.10.2024-y., №10)
- Rayosat qarori (31.10.2024-y., №363/5)

Psixologiya fanlari bo'yicha: Toshkent davlat pedagogika universiteti murojaatiga asosan OAK tavsiyasi (24.04.2025-y., №11-05-2566/01):

- Ekspert kengashi (25.05.2025-y., №10)
- Rayosat qarori (08.05.2025-y., №370/5)

“Maktabgacha va maktab ta'limi”
jurnali

26.09.2023-yildan

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti
Administratsiyasi huzuridagi Axborot
va ommaviy kommunikatsiyalar
agentligi tomonidan **№C-5669363**
reyestr raqami tartibi bo'yicha
ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: **№136361**

MUNDARIJA

Bitiruvchi talabalarning qadriyatlar tizimining psixologik xususiyatlari	10
<i>Abdulazizova Muslima, Abdurasulova Sevinch, Ikromova Aziza, Iskanderova Sayyora</i>	
Oila va ta'lim tizimida raqamli xavfsizlik madaniyatini shakllantirish va uning psixologik omillari.....	14
<i>Nurmatov Nurhayot Nurziyot o'g'li, Yo'lchiyeva Zarinabonu Sanjarali qizi</i>	
Ta'lim tizimida sun'iy intellekt texnologiyalarining o'rni	18
<i>Abdullayeva Arofatxon Abdavaxobovna, Mirzahamdov Shahriyor Botir o'g'li</i>	
O'quvchilarni sport musobaqalariga tayyorlashda jismoniy tarbiya o'qituvchisining kasbiy kompetensiyasining tarkibiy tuzilmasi va rivojlanish mexanizmlari	22
<i>Abduraximov Ziyodullo Xojiakbar o'g'li, Tuxtapulatov Shahobiddin Nuriddinovich, Nasimov Ulug'bek Orif o'g'li</i>	
Ta'limni raqamli transformatsiyalash sharoitida o'quv jarayonini tashkil etishning integratsion shakllarini qo'llash metodikasi.....	28
<i>Allamova Shoxista Shavkat qizi</i>	
Surxon vohasida sog'liqni saqlash tizimi: muammolar va yechimlar (Sherobod tumani misolida, 1925–1945-yillar).....	33
<i>Allamurotov Asadbek Baxtiyor o'g'li</i>	
Umumiy o'rta ta'lim maktablarida kasbga yo'naltirish tizimini takomillashtirish	37
<i>Axmedova Muxabbat Axmedovna</i>	
Ko'p o'zgaruvchili funktsiyaning oraliq qiymatlari haqidagi teoremlar va ularning isbotlari	42
<i>Boqiyev X. X., Muxtorova Sevinch Asad qizi, Yuldoshova E'zoza Ravshan qizi</i>	
Bo'lajak mutaxassislarining huquqiy tafakkurini rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslari	46
<i>D. M. Xolnazarova</i>	
Oilaviy tarbiya samaradorligini oshirishda innovatsion yondashuvlar: tajriba-sinov natijalari asosida	49
<i>Ibragimova Aziza Toshniyazovna</i>	
Bo'lajak tabiiy fanlar o'qituvchilarining metodik kompetentligini shakllantirishda interaktiv integratsiyaning roli	55
<i>Jo'rayeva Xushro'ya Yaxyoxon qizi</i>	
Corrective Feedback in Foreign Language Learning Acts as a Vital Tool for Improving Accuracy With Research Indicating.....	58
<i>Kamalova Dilnoza Kurbanbayevna</i>	
Doping va halollik masalasi: sportdagi dolzarb muammo.....	64
<i>Kobilov Sobir Donakulovich</i>	
Yunon-rum kurashi bilan shug'ullanuvchi sportchilarning teknik va taktik harakatlarini takomillashtirish usullari.....	69
<i>Muhtorov Abdusattor Abdupatto o'g'li</i>	
3-4 yoshli bolalarda nutqning grammatik tuzilishini shakllantirishning psixolingvistik asoslari	75
<i>Rasulova Xulkaroy Abduhalil qizi</i>	
Maktabgacha yoshdagi bolalarda gender identifikatsiyasini rivojlantirishda ota-onalar bilan ishlashning mobil ilovaga asoslangan innovatsion modeli	80
<i>Razzoqova Mahliyo Qosimjonovna</i>	
Umumiy o'rta ta'lim maktablarida geografiya fanining zamonaviy metodik yondashuvlari va o'qitishning samaradorligi.....	84
<i>Sunnatillayeva Zarina Sulaymon qizi</i>	
Boshlang'ich ta'limda zamonaviy texnologiyalardan foydalanishning samaradorligini oshirish usullari	88
<i>Usmonov Salohiddin, Jo'rayeva Rayhona</i>	
Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining konfliktologik kompetentligini rivojlantirish konsepsiyasi	94
<i>Latipova Ma'rifat Salohiddin qizi, Zariyeva Xolida Baxtiyor qizi</i>	
O'quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning interfaol metodlari.....	100
<i>Zokirov Mirzaraxim Abdualiyevich</i>	
O'quv jarayonida innovatsion baholash texnologiyalarining ilmiy-pedagogik mazmuni	103
<i>Sobirova Marjona Shavkat qizi</i>	
Taekvondochilarning musobaqa davrida hujumkorlik jihatlarini oshirish	110
<i>Abdufattoyev Abrorjon Abduraxmon o'g'li</i>	

Gender yondashuv asosida talabalarni kasbiy faoliyatga tayyorlashning pedagogik imkoniyatlari.....	114
<i>Shokirova Hilola Abduraxmon qizi</i>	
Ingliz tilida tinglab tushunish malakasini rivojlantirishda raqamli ta'limning samaradorligi	120
<i>Aytimbetova U. T.</i>	
Bo'lajak tarbiyachilarning ijodiy kompetensiyalarini rivojlantirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish ...	124
<i>Axmedova Nazokat Erkinovna</i>	
"Inklyuziv ta'lim. gospital pedagogika" fanida dasturiy-metodik ta'minotning mazmuniy-texnologik va monitoring-dagnostik komponentlari.....	128
<i>Azamxonov Baxodir Sayitkamolxonovich</i>	
Ingliz tilida og'zaki nutq ko'nikmalarini rivojlantirishda 5–6-sinf o'quvchilari uchun samarali usullar	132
<i>Rajabova Zarafshon Davronovna</i>	
Bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy nutq madaniyatini shakllantirishning innovatsion-metodik asoslari	135
<i>Tuxtayeva Mehriyo Shavkatovna</i>	
Boshlang'ich sinflarda sifat so'z turkumini o'rganish mazmuni.....	140
<i>Usmonova Gulnoza Jaloliddin qizi</i>	
Образность современной медицинской терминологии	144
<i>Дулдулова Наргиза Ашимовна, Мирзаахмедова Нигора Ашимовна</i>	
Развитие исследовательской компетентности младших школьников посредством межпредметной проектной деятельности.....	148
<i>Мухтарова Лобар Абдиманнабовна, Нормаматова Розия Уктам кизи</i>	
Психолого-педагогические риски цифровой образовательной среды	153
<i>Рузметова Хилола Абдушариповна, Моминова Мадина Шукурулла кизи</i>	
"TALIA": система контент-генерации на основе ИИ для подготовки учителей	157
<i>Хасанов Зафар Шавкат угли</i>	
Artificial Intelligence in Foreign Language Education: Enhancing Critical Thinking and Academic Communication Skills	164
<i>Allamuratov Gofur Ashurovich</i>	
Talabalarning bolalardagi ijtimoiy moslashuvni shakllantirishga kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish.....	169
<i>Inomova Mahliyo Yusuf qizi</i>	
Jamoaviy va yakkakurashchi professional sportchilar motivatsiyasining ijtimoiy-psixologik farqlari	172
<i>Qaimova Gulmira Uchqun qizi</i>	
Maktabgacha ta'limda steam yondashuvini loyiha asosida joriy etishning pedagogik strategiyalari.....	176
<i>Radjapova Zuxra Tirkashevna, Abdullayeva Sarviniso</i>	
Katta guruh tarbiyalanuvchilarida steam kompetensiyalarini shakllantirishning pedagogik va yoshga oid psixologik xususiyatlari.....	179
<i>Radjapova Zuxra Tirkashevna, Rakhimova Laylo Hamidjon qizi</i>	
Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning axloqiy fazilatlarini shakllantirishning zamonaviy pedagogik yondashuvlari.....	183
<i>Yakubova Zilola Zikirovna</i>	
Boshlang'ich sinf o'quvchilarining divergent fikrlashlarini rivojlantirish	187
<i>Adizova Nigora Baxtiyorovna, Akbarova Sarvinoz Sadriddinovna</i>	
Bo'lajak tarix o'qituvchilarida tarixiy tafakkur fenomenini rivojlantirish.....	191
<i>Djumaniyazov Farxod Ulugbekovich</i>	
Pedagogical Conditions for Developing Professional Motivation of Economics Students Through Gamification in English Language Classes.....	196
<i>Bobokeldieva Maftuna Abdusamad qizi</i>	
Boshlang'ich sinf o'quvchilarida bilish faoliyatlarini shakllantirish asoslari	203
<i>Urunov Abduxalil Madjidovich</i>	
STEAM yondashuvi vositasida fizika fanida o'quvchilarning maxsus kompetensiyalarini rivojlantirish metodikasi	208
<i>Jo'rayev H. O., Avezov I. Yo., Sharipov S. B.</i>	
STEAM ta'limi vositasida maktabgacha yoshdagi bolalarning innovatsion fikrlashini rivojlantirish	214
<i>Cho'ponova Sharifa Bozor qizi, Achilov Obid Muzrobovich</i>	
Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining konstruksiyalash va modellashtirish kompetensiyalarini rivojlantirish.....	219
<i>Haydarov Mirjalol Shog'dorovich</i>	

RAQAMLI TA'LIM MUHITIDA BO'LAJAK BOSHLANG'ICH TA'LIM O'QITUVCHILARINING KASBIY SHAKLLANISH INDIVIDUAL TRAYEKTORIYASINI LOYIHALASH METODIKASI M. B. Sheraliyeva	222
RAQAMLI DAVRDA KITOBXONLIK MADANIYATI VA ADABIYOTNING ROLI Nabiyeva Sharifa Ismailovna, Ergasheva Mehriyona O'lmas qizi	228
JISMONIY TARBIIYA TA'LIMIDA SUN'IY INTELEKTDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI O'razboeva Adiba Abdug'ani qizi	231
MILLIY KASHTACHILIK ASOSIDA 5-SINF O'QUVCHILARINING ESTETIK TARBIIYASINI TAKOMILLASHTIRISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI Olimova Dilnoza Murodullo qizi	236
ARALASH TA'LIM TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINING METODIK TAYYORGARLIGINI 5E MODEL VOSITASIDA TAKOMILLASHTIRISH Rajabova Nodirabegim Komilovna	240
OLIY TA'LIM TALABALARINING JISMONIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISHNING METODIK TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH Raximov Bobirjon Abdurasulovich	245
RAQAMLI PEDAGOGIKANING ZAMONAVIY TA'LIM RIVOJLANISHIDAGI O'RNI Tojiyeva Asila Abdimannon qizi, Pardayeva Ra'no Eshboyevna	250
AJDODLAR SIYAMOSINI IFODALASH VOSITASIDA TALABALARNI MILLIY IFTIXOR RUHIDA TARBIIYALASH JARAYONI PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA Xaitov Zufar Asroralievich	255
ГОТОВНОСТЬ К ОБУЧЕНИЮ В ШКОЛЕ У ДЕТЕЙ ПОДГОТОВИТЕЛЬНОЙ ГРУППЫ Шералиев Сарварбек Сохибжон угли	260
OLIY TA'LIM MUASSASASI TALABALARINING MUSTAQIL ISHINI TASHKIL ETISHGA OID NAZARIY YONDASHUVLAR TAHLILI Asadova Zarina Axmadovna	263
GRAMMATIK TARJIMA METODINING ASOSIY TAMOYILLARI VA XUSUSIYATLARI Erkinova Madina Komil qizi	272
UMUMTA'LIM MAKTABLARINI BOSHQARISHDA SINIF RAHBARLARI FAOLIYATINING PEDAGOGIK MOHIYATI Komilova Ziroatxon Murodjon qizi	275
MAKTABGA TAYYORLOV GURUHIDA BOLALARNI SAVODGA TAYYORLASHDA RIVOJLANISH MARKAZLARINING METODIK TA'MINOTINI TAKOMILLASHTIRISH TEXNOLOGIYALARI Maxmutazimova Yulduz Raxmatovna, Avazova Gulshoda Shodi qizi	282
TURIZM SOHASI TALABALARINING INGLIZ TILIDAGI KASBIY DISKURSIDA UCHRAYDIGAN KOMMUNIKATIV TO'SIQLAR VA ULARNI BARTARAF ETISH MEKANIZMLARI Usmonova Zilola Javlon qizi	289
CHET TILINI KASBIY FANLAR BILAN INTEGRATSIYALASHDA CLIL MODELINING PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI Yo'ldoshev Otabek Abdug'aniyevich, Amirkulov Asliddin Shuxratovich	294
BO'LAJAK TEXNOLOGIK TA'LIM O'QITUVCHILARINI INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH Rajabova Dilfuza Abdumajitovna	299
СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОЯВЛЕНИЯ ТРЕВОЖНОСТИ И СТРАХА У ЖЕРТВ ТОРГОВЛИ ЛЮДЬМИ В ПОДРОСТКОВОМ ВОЗРАСТЕ Махмудова Д. А.	303
ADABIY ASARLARDA XRONOTOP MUAMMOSINING BADIY AHAMIYATI Yaqubjonov Iqboljon Odiljonovich	306
MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI INTELEKTUAL RIVOJLANTIRISHDA SENSOR INTEGRATSIYA YONDASHUVINING AHAMIYATI .. To'rayeva Charosxon Shavkat qizi	311
BOSHLANG'ICH SINIF DARSLARIDA EKOLOGIK TARBIIYANI SHAKLLANTIRISHNING SAMARALI METODLARI Rahmonova Mavluda Suvon qizi, Safarova Rushana Murodullo qizi	316
BADIY ASARLARNI O'QITISHDA EMPATIK YONDASHUVNING METODIK IMKONIYATLARI Shoyimova Shoiri Sanakulovna	320
BOLALAR ME'YORIY ONTOGENEZIDA YOZUV VA GRAFOMOTOR KO'NIKMALARINI RIVOJLANISHI Alimova Kamola Xayrulla qizi	323
YOSH VOLEYBOLCHILARDA O'YIN QARORINI QABUL QILISH (Decision-making) KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH METODIKASI Azimova Gulnoza Karimjon qizi	328
BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINING PEDAGOGIK TAYYORGARLIGINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI Muxamadaliyeva Madinabonu Bohodirjon qizi	333

Raqamli egizak texnologiyasi asosida bo'lajak muhandislarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish metodikasi	336
<i>Sorimsokov Uchqun Soatboy o'g'li</i>	
Boshlang'ich sinf o'quvchilariga integrativ mashqlar orqali ta'lim berishning ahamiyati.....	340
<i>Zokirov Javohir G'aybullo o'g'li</i>	
Voleybol sport turini o'rgatish va uning mohiyati	345
<i>Eshbayev Ximmat Ablakul o'g'li</i>	
Qizlarning jamiyatdagi ijtimoiy faolligini oshirishning psixologik mexanizmlari	348
<i>Sodiqova Gulbarno Odiljon qizi</i>	
Oliy ta'lim professor-o'qituvchilarining kasbiy rivojlanishi va qadriyatlar integratsiyalashuvining o'ziga xosligi	352
<i>A. Bozorov</i>	
Nutqiy etiket madaniyatning bosh bo'g'ini sifatida	357
<i>Abdurahmonova Kamola Erkin qizi</i>	
Maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabalarida ingliz tilida kasbiy yo'naltirilgan leksik kompetensiyani rivojlantirishga qo'yilgan zamonaviy talablar	362
<i>Axmatqulova Maxfuza Shuhrat qizi</i>	
Maktabgacha ta'lim tashkiloti bolalarning rivojlanishida muhim omil sifatida	370
<i>M. Xo'jamberdiyeva, Abduvohidova Shaxnoza</i>	
Jismoniy mashqlar orqali stress va emotsional zo'riqishlarni kamaytirish imkoniyatlari.....	373
<i>Baxodirova Gulyora Nuriddin qizi</i>	
Kasbiy ta'limning raqamli transformatsiyasi va o'quvchilarni kasbga yo'naltirishning ilmiy-pedagogik asoslari	378
<i>Biysenov Temirbek</i>	
Boshlang'ich sinf ona tili ta'limida raqamli texnologiyalardan foydalanishning didaktik asoslari	382
<i>Bo'libekova Maftuna Shermuxammadovna</i>	
"Tarbiya" darslarini tashkil etish texnologiyalari	388
<i>Boltayeva Marjona Oybek qizi, Samadova Mahbuba Nutfullo qizi</i>	
Challenges in Translating Behavioral Verbs: A Lexicographic Perspective from English and Uzbek.....	392
<i>Elchayev Zokhidjon Akhmatovich</i>	
Zamonaviy ta'lim tizimida raqamli texnologiyalarni qo'llashning istiqbolli yo'nalishlari	396
<i>Ernazarov Zohid Nazarovich</i>	
Tejamkor ta'lim muhitida kaizen texnologiyasi vositasida bo'lajak o'qituvchilarning boshqaruv madaniyatini rivojlantirish.....	400
<i>Eshonkulova Shaxnoza Bayturayevna</i>	
Maktabgacha yoshdagi bolalarda innovatsion pedagogik texnologiyalar vositasida tabiiy fanlarga doir bilimlarni shakllantirish	403
<i>Nuriddinova Maysara Ikramovna, Eshonqulova Uralbuvish Fayzullayevna</i>	
Raqamli transformatsiya jarayonida bo'lajak o'qituvchilarda pedagogik mahoratni rivojlantirish	406
<i>G. X. Narzullayeva, F. M. Miraximova</i>	
Ekologik omillarning yosh sprinterlarning koordinatsion qobiliyatlarini rivojlantirishdagi va musobaqa faoliyatidagi o'rni (Orol bo'yi mintaqasi misolida).....	411
<i>Genjemuratova Guljaxon Berdimbetovna</i>	
Emotsional intellekt konsepsiyasining rivojlanish bosqichlari	416
<i>Giyasova Nozimaxon Qahramon qizi</i>	
Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning tadqiqotchilik faoliyatini rivojlantirish	419
<i>Imamova Nilufar Zabiyyulla qizi</i>	
Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyachi-pedagoglarni tayyorlashda dual yondashuv	422
<i>Israilova Xusnida Adilovna</i>	
Legaltech va Lawtech: global istiqbollar, muammolar va imkoniyatlar	427
<i>Kalandarova Gavhar Sulaymanovna, Nematov Dilshodbek</i>	
Kasbiy faoliyatda muloqot madaniyati va nutq mahoratini rivojlantirishning metodologik jihatlari.....	432
<i>Kalandarova Gavhar Sulaymanovna, Raxmatullayeva Shaxnoza</i>	
Boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish ko'nikmalarini ingliz tilida shakllantirishda o'qitish metodlarining ahamiyati	435
<i>Kamalova Saida Maxamat Ibraximovna</i>	

Bo'lajak maktabgacha ta'lim pedagoglarini kasbiy faoliyatga tayyorlashda kreativ yondashuvning pedagogik imkoniyatlari	439
<i>Kambarova Dilfuza Salijanovna</i>	
Maktabdan tashqari ta'lim tizimida o'qituvchilarning motivatsiyasini oshirishda psixologik qo'llab-quvvatlashning o'rni	443
<i>Karimova Nigora</i>	
Bo'lajak pedagoglarning intellektual-artistik mahoratini rivojlantirishda mikromodulli mobil ta'lim (M-Learning) texnologiyasining loyihasi	447
<i>Karribojeva Lobarxon Fayzulla qizi</i>	
Raqamli ta'lim platformasi yordamida texnologiya darslarida o'quvchilarning kreativligini rivojlantirish.....	452
<i>Raxmatov A'zam Ashur o'g'li, Kenjayeva Marjona Komil qizi</i>	
CEFR standartlari asosida ielts imtihoniga tayyorlash metodikasi	457
<i>Mavlyanova Nilufar Suvankulovna, Ahadova Go'zal Ismatullojevna</i>	
Project-Based Learning in Professional Education	461
<i>Mukhtarova Nozima Kuchkarovna</i>	
Kreativ kompetensiya- zamonaviy o'qituvchi muhim kasbiy sifatining ustuvor omili	464
<i>Nazarova Madinabonu Narzi qizi</i>	
Maktabgacha ta'lim muassasalaridagi bolalarning ijtimoiy moslashuvini ta'minlashda psixologik xizmatning o'rni.....	468
<i>Nosirova Muhabbat Pirmurod qizi, Jabborova Malohat Azimovna</i>	
Yuqori sinf o'quvchilarida o'ziga ishonchni oshirishda psixologik treninglarning ahamiyati.....	472
<i>Nozimbojeva Muqaddas Abdulvohid qizi</i>	
Brayl sistemasidagi boshlang'ich sinflarda tabiiy fanlarni o'qitishda interfaol uslublardan foydalanish.....	477
<i>Nuriddinova Maysara Ikramovna, Jo'raqulova Sharofat Baxtiyorovna</i>	
Abdulla avloniy ijodida gender madaniyati va ijtimoiy mas'uliyat g'oyalarning pedagogik tahlili	480
<i>Nurimbetova Shaxnoza Gayrat qizi</i>	
Analitik kimyo fanidan mass-spektrometriya mavzusini muammoli ta'lim metodi asosida o'qitish samaradorligini oshirish.....	485
<i>Nurjanova Fazila Farxadovna, Qo'chqarova Nargiza Otabekovna</i>	
Talabalarda oilaviy budjetni boshqarish kompetensiyalarini rivojlantirishda loyiha ta'limining o'rni.....	489
<i>Nurmatova Maftuna Ilxamovna</i>	
Tyutorlarning innovatsion faoliyatini tashkil etishda sun'iy intellektga asoslangan texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati.....	493
<i>O'rinova Nilufar Muhammadovna, Muxammadjonova Madinabonu Isroiljon qizi</i>	
Ona tili darslarida o'quvchilarda sintaktik tushunchalarni shakllantirish usullari.....	498
<i>O'rozbojeva Dilnoza Alimboy qizi</i>	
Xulq-atvor fe'llarining ma'nosini yoritishda misollarning funksional roli	501
<i>Ochilova Sanobar Narzullayevna</i>	
Pedagogik ta'lim jarayonida umummadaniy kompetentlikning mazmuni va tarkibiy komponentlari	504
<i>Olimova Dilrabo Nurali qizi</i>	
Boshlang'ich sinflarda tabiiy fan orqali ekologik madaniyatni shakllantirishning pedagogik-psixologik bosqichlari.....	508
<i>Orifjonova Iroda Orifjon qizi, Qutlimuratova Barchinoy Xolmurot qizi, Sirojeva Jasmina Rustamovna</i>	
Pedagogik fanlarni o'rganish jarayonida bo'lajak o'qituvchilarni badiiy meros asosida ma'naviy-estetik rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari	512
<i>Otaboboyeva Umida Ilxomovna</i>	
Maktabgacha yoshdagi bolalarning matematik rivojlanishida mental yondashuv metodikasining ahamiyati	517
<i>Parpijeva Mohinur Baxtiyor qizi</i>	
Yosh avlodni milliy ruhda tarbiyalashda madaniy merosning ahamiyati.....	520
<i>Radjapova Zuxra Tirkashevna</i>	
Boshlang'ich ta'lim jarayonida interfaol metodlardan foydalanishning samarali usullari	523
<i>Rahmonova Mavluda Suvon qizi, Sanginova Sevinch Bunyod qizi</i>	
Pedagogik sinflarni tashkil etish tamoyillari va asoslari.....	527
<i>Sadullojeva Farog'at Hikmatillo qizi</i>	

Yillik mashg'ulot jarayonida o'rta masofa yuguruvchilarining tezlik-kuch ko'rsatkichlarini rivojlantirish metodikasi	530
Saotov Farhod Alisher o'g'li	
Bugungi kunda talabalarni mutaxassis sifatida shakllantirishda maqsadga muvofiqlik, natijadorlik, optimallik va ijodkorlik mezonlari (pedagogika ta'lim yo'nalishi misolida).....	535
Satimboyeva Xurshidaxon Anvarjon qizi	
O'quvchilarning nutq kompetensiyasini rivojlantirish metodlari	539
Sharipova Marjona Rashidovna	
Zamonaviy yoshlar orasida prokrastinatsiya muammosi.....	543
Tillayeva Nodira Iskandar qizi	
Maktabgacha yoshdagi bolalarning estetik madaniyatini shakllantirish	546
Umarova Gulshod Abduljabbarovna	
Yoshlarning ijtimoiy identifikatsiyasi shakllanishining psixologik omillari	552
Xolmirzayev Zafar Mirzamadinovich	
Karate sport turining madaniyati.....	556
Xomudjonova Feruza Komiljon qizi, Isayev Saidasliddinxon Islom o'g'li	
Ko'ngillilik faoliyatining ijtimoiy-pedagogik ahamiyati.....	560
Yo'ldosheva Iqbol Bekbo'lsin qizi	
Talaba-yoshlarni milliy kurash mashg'ulotlariga tayyorlash metodikasini takomillashtirish	563
Zaynobidinov Dilshodbek Qobilovich	
Raqamli ta'lim muhitida o'smirlarning o'zini anglash jarayoni va uning shaxsiy rivojlanishga ta'siri.....	567
Zufarova Yulduzxon Muxiddin qizi	
Интерпретация биологических терминов на русском языке	570
Абдуллаева Нигора Курбановна	
Жанровые особенности рассказа-антиутопии В. С. Маканина "Однодневная война".....	574
Дмитрий Валерьевич Пупонин	
Мифопоэтика и аксиологические функции архетипа матери-хранительницы в повестях В. Г. Распутина "Последний срок" и "Прощание с матёрой"	578
Коржовова Шахло Одилжоновна	
Методологические аспекты изучения адаптаций Песчанковых (Gerbillidae) к аридным условиям: анализ классических и современных исследований	585
Нурова Хикоят Кенжаевна	
К вопросу о руководстве самостоятельной работой студентов при изучении иностранных языков	590
Рахимова Мухайё Акмаловна	

ADABIY ASARLARDA XRONOTOP MUAMMOSINING BADIY AHAMIYATI

Yaqubjonov Iqboljon Odiljonovich

University of economics and pedagogy, xorijiy tillar kafedrası,
filologiya fakulteti, katta o'qituvchi

Annotatsiya: Mazkur maqolada adabiy asarlarda xronotop muammosining badiiy ahamiyati nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Xronotop badiiy matnda makon va zamonning o'zaro uyg'unlashuvi sifatida talqin etilib, uning asar kompozitsiyasi, syujet rivoji hamda obrazlar tizimini shakllantirishdagi o'rni yoritiladi. Tadqiqot jarayonida xronotopning badiiy tafakkur mahsuli sifatidagi mohiyati, qahramon xarakterini ochib berish va asarning estetik ta'sirchanligini kuchaytirishdagi funksiyalari o'rganildi. Tadqiqot natijalari xronotopning adabiy asarning mazmuniy va badiiy yaxlitligini ta'minlovchi muhim poetik unsur ekanligini ko'rsatdi.

Kalit so'zlar: xronotop, badiiy makon, badiiy zamon, poetika, adabiy asar, syujet, kompozitsiya, obraz, badiiy tafakkur, estetik ta'sir.

Abstract: This article examines the artistic significance of the chronotope in literary works from both theoretical and practical perspectives. The chronotope is interpreted as the unity of space and time within a literary text, and its role in shaping the compositional structure, plot development, and system of characters is highlighted. The study explores the essence of the chronotope as a product of artistic thinking, as well as its functions in revealing the character of a literary hero and enhancing the aesthetic impact of a work. The findings demonstrate that the chronotope is an important poetic element that ensures the semantic and artistic integrity of a literary work.

Key words: chronotope, artistic space, artistic time, poetics, literary work, plot, composition, character, artistic thinking, aesthetic impact.

Аннотация: В данной статье анализируется художественное значение проблемы хронотопа в литературных произведениях с теоретической и практической точек зрения. Хронотоп рассматривается как единство пространства и времени в художественном тексте, раскрывается его роль в формировании композиционной структуры произведения, развитии сюжета и системы образов. В ходе исследования изучена сущность хронотопа как продукта художественного мышления, а также его функции в раскрытии характера героя и усилении эстетического воздействия произведения. Полученные результаты показали, что хронотоп является важным поэтическим элементом, обеспечивающим содержательную и художественную целостность литературного произведения.

Ключевые слова: хронотоп, художественное пространство, художественное время, поэтика, литературное произведение, сюжет, композиция, образ, художественное мышление, эстетическое воздействие.

KIRISH

Zamonaviy adabiyotshunoslik fanida badiiy asarning ichki tuzilishi, poetik xususiyatlari va estetik mohiyatini tadqiq etish muhim ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Badiiy matnning mazmuniy va shakliy yaxlitligini ta'minlovchi omillar orasida makon va zamon kategoriyalari alohida o'rin tutadi.

Har qanday badiiy asar muayyan vaqt va makon doirasida yaratiladi hamda undagi voqealar, obrazlar va syujet rivoji aynan shu koordinatalar asosida shakllanadi. Shu sababli badiiy makon va badiiy zamon masalalarini o'rganish adabiy asarning mazmun-mohiyatini chuqur anglash imkonini beradi.

Adabiyot nazariyasida makon va zamonning o'zaro uyg'unlashuvi "xronotop" tushunchasi orqali ifodalangani. Mazkur atama yunoncha chronos - vaqt va topos - makon so'zlaridan tashkil topgan bo'lib, ilmiy muomalaga dastlab tabiiy fanlarda kiritilgan. Keyinchalik esa rus adabiyotshunosi M. M. Baxtin tomonidan adabiyotshunoslikka tatbiq etilgan. Olimning fikricha, badiiy asarda makon va zamon bir-biridan ajralmas holda mavjud bo'lib, ular yagona estetik tizimni hosil qiladi. Aynan shu uyg'unlik asarning syujet-kompozitsion qurilishini, qahramonlar harakatini hamda muallifning badiiy niyatini belgilaydi.

Xronotop nazariyasi XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab jahon adabiyotshunosligida keng tadqiq etila boshladi. Chunki adabiy asarning mazmunini faqat voqealar yoki obrazlar orqali emas, balki ularning sodir bo'layotgan makon va zamon munosabatlari orqali ham anglash mumkinligi ilmiy jihatdan asoslandi. Natijada xronotop tushunchasi adabiy tahlilning muhim metodologik vositalaridan biriga aylandi. Bugungi kunda roman, qissa, hikoya, drama va she'riyat namunalarini o'rganishda xronotop masalasiga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Badiiy asarda zamon va makon faqat fon vazifasini bajarmaydi. Ular asarning g'oyaviy-badiiy mazmunini shakllantiruvchi faol poetik unsur sifatida namoyon bo'ladi. Muayyan tarixiy davr, geografik hudud yoki ijtimoiy muhit asardagi voqealarning rivojlanishiga, qahramonlarning dunyoqarashi va xarakteriga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu bois makon va zamon tasviri ko'pincha asarning asosiy g'oyasini ochishga xizmat qiladi. Ayrim hollarda esa xronotopning o'zi mustaqil badiiy obraz darajasiga ko'tariladi.

Jahon adabiyotida turli davrlarda xronotopning o'ziga xos shakllari vujudga kelgan. Masalan, antik adabiyotda mifologik zamon va ramziy makon ustuvor bo'lgan bo'lsa, o'rta asrlar adabiyotida diniy-falsafiy xronotoplar yetakchilik qilgan. Realistik adabiyotda esa tarixiy voqelik bilan bog'liq aniq makon va zamon tasvirlari muhim ahamiyat kasb etgan. Modernizm va postmodernizm adabiyotida vaqt va makon chegaralarining buzilishi, parallel voqeliklar hamda subyektiv idrokka asoslangan xronotoplar keng qo'llanila boshlagan.

O'zbek adabiyotida ham xronotop masalasi alohida ilmiy qiziqish uyg'otadi. Mumtoz adabiyot namunalarida ramziy va tasavvufiy makonlar, tarixiy davr ruhini aks ettiruvchi zamon tasvirlari uchrasa, zamonaviy adabiyotda ijtimoiy, psixologik va falsafiy xronotoplar keng qo'llanilmoqda. Abdulla Qodiriy, Oybek, Pirimqul Qodirov, O'tkir Hoshimov, Erkin A'zam kabi ijodkorlar asarlarida makon va zamon tasvirlari qahramonlar taqdiri hamda asar g'oyasini yoritishda muhim badiiy vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Xronotopning badiiy ahamiyati shundaki, u asarning kompozitsion yaxlitligini ta'minlaydi, voqealar rivojining mantiqiy izchilligini belgilaydi va qahramonlarning ruhiy olamini ochishga xizmat qiladi. Makon va zamonning o'zaro bog'liqligi tufayli o'quvchi badiiy voqelikni yaxlit holda qabul qiladi hamda muallif yaratgan estetik olamni chuqurroq anglaydi. Shu jihatdan xronotop badiiy asarning poetik tizimida markaziy o'rinlardan birini egallaydi.

Bugungi kunda adabiyotshunoslikda xronotop muammosini o'rganish nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ham ega. Chunki xronotop tahlili orqali asarning janriy xususiyatlari, muallif uslubi, badiiy tafakkur shakllari va estetik konsepsiyasini yanada chuqurroq anglash mumkin. Ayniqsa, zamonaviy adabiy jarayonlarda makon va zamon tasvirining yangi shakllarini ilmiy tahlil qilish adabiyotshunoslikning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi adabiy asarlarda xronotop muammosining badiiy ahamiyatini o'rganish, uning syujet, kompozitsiya va obrazlar tizimidagi o'rnini aniqlash hamda badiiy matnning estetik qimmatini shakllantirishdagi funksiyalarini tahlil qilishdan iborat.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Adabiy asarlarda xronotop muammosini o'rganish adabiyotshunoslikning muhim nazariy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Xronotop tushunchasi ilmiy muomalaga rus olimi M. M. Baxtin tomonidan kiritilgan bo'lib, u badiiy asarda makon va zamonning o'zaro uzviy bog'liqligini ifodalovchi poetik kategoriya sifatida talqin qilinadi. Olimning fikricha, xronotop badiiy voqelikni tashkil etuvchi asosiy elementlardan biri bo'lib, syujet, kompozitsiya va obrazlar tizimining shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Baxtinning "Formy vremeni i xronotopa v romane" asari mazkur nazariyaning metodologik asoslarini yaratgan fundamental tadqiqot sifatida e'tirof etiladi.

Yu. M. Lotman badiiy matn strukturasi o'rganar ekan, makon va zamonning semiotik tabiatiga alohida e'tibor qaratadi. Olimning ta'kidlashicha, badiiy makon oddiy geografik tushuncha bo'lib qolmay, muallifning estetik konsepsiyasi va madaniy qarashlarini ifodalovchi murakkab belgilar tizimi sifatida namoyon bo'ladi. Lotman xronotopni matnning semantik qatlamlarini ochishda muhim vosita sifatida baholaydi.

V. E. Xalizev o'zining adabiyot nazariyasiga bag'ishlangan tadqiqotlarida badiiy zamon va makonning asar poetikasidagi o'rnini batafsil yoritadi. U xronotopning janr xususiyatlarini shakllantirishdagi rolini ko'rsatib, turli adabiy yo'nalishlarda makon va zamon talqinlari o'zgarib borishini ta'kidlaydi. Olimning fikricha, xronotop muallif dunyoqarashini ifodalashning eng muhim vositalaridan biridir.

N. D. Tamarchenko adabiy matn poetikasini tadqiq etar ekan, xronotopning narrativ strukturalar bilan aloqasini tahlil qiladi. U badiiy vaqt va makonning syujet dinamikasiga ta'sirini ochib berib, xronotopni matnning ichki kompozitsion mexanizmi sifatida baholaydi. Tadqiqotchining qarashlari xronotopning zamonaviy narratologiyadagi ahamiyatini yoritishda muhim o'rin tutadi.

V. M. Jirmunskiyning ilmiy ishlari poetika va stilistika masalalariga bag'ishlangan bo'lib, ularda badiiy zamon va makonning uslubiy funksiyalariga alohida e'tibor berilgan. Olim xronotopning asar badiiyligini ta'minlashdagi rolini ko'rsatib, uning obrazlar tizimi bilan uzviy bog'liqligini asoslaydi.

G'arb adabiyotshunosligida Pol Rikyorning "Time and Narrative" asari alohida ahamiyatga ega. Olim badiiy vaqt muammosini falsafiy va narrativ nuqtai nazardan o'rganib, vaqtning matndagi ifodalanish shakllarini tahlil qiladi. Rikyorning qarashlari xronotop nazariyasining zamonaviy talqinlarini rivojlantirishga katta hissa qo'shgan.

O'zbek adabiyotshunosligida ham xronotop masalasi turli tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan. D. Quronov, Z. Mamajonov va M. Sheraliyevalarning "Adabiyotshunoslik lug'ati" asarida xronotop tushunchasining nazariy tavsifi berilgan bo'lib, uning poetik kategoriya sifatidagi mohiyati izohlangan. Ushbu manba mazkur tushunchaning ilmiy mazmunini aniqlashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

B. Karimovning adabiyot nazariyasiga oid tadqiqotlarida badiiy asarning kompozitsion qurilishi va poetik xususiyatlari tahlil qilinadi. Muallif xronotopning syujet va obrazlar tizimini shakllantirishdagi roliga e'tibor qaratib, uni badiiy tafakkurning muhim ko'rinishlaridan biri sifatida baholaydi.

H. Eshonqulovning badiiy matn poetikasiga bag'ishlangan ilmiy ishlarida makon va zamonning matn semantikasi bilan bog'liqligi yoritilgan. Tadqiqotchi xronotopning o'quvchi tomonidan badiiy voqelikni qabul qilish jarayonidagi ahamiyatini tahlil qiladi.

Yuqoridagi ilmiy manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, xronotop adabiy asarning mazmuniy va shakliy yaxlitligini ta'minlovchi, syujet rivojini belgilovchi hamda muallif g'oyasini ifodalovchi muhim poetik kategoriya hisoblanadi. Shu bilan birga, xronotopning milliy adabiyot namunalari namoyon bo'lish xususiyatlarini o'rganish bo'yicha tadqiqotlar hali ham dolzarbligicha qolmoqda. Mazkur holat ushbu mavzuni yanada chuqurroq ilmiy tadqiq etish zarurligini ko'rsatadi.

TADQIQOT METODOLOGIYA

Tadqiqot davomida quyidagi ilmiy metodlardan foydalanildi:

- adabiyotshunoslikka oid nazariy manbalarni tahlil qilish;
- qiyosiy-tipologik tahlil;
- poetik tahlil usuli;
- tarixiy-adabiy yondashuv;
- badiiy matnlarni interpretatsiya qilish;
- umumlashtirish va xulosa chiqarish metodlari.

Tadqiqot jarayonida xronotop nazariyasiga oid ilmiy qarashlar o'rganildi hamda turli davr adabiy asarlarida makon va zamon munosabatlarining badiiy ifodalanish xususiyatlari tahlil qilindi.

Tadqiqot natijalari xronotopning badiiy asar tuzilishidagi muhim poetik komponent ekanligini ko'rsatdi.

Aniqlangan natijalar quyidagilardan iborat:

- xronotop syujet rivojining mantiqiy asosini tashkil etadi;
- badiiy makon va zamon qahramon xarakterini ochishga xizmat qiladi;
- asarning g'oyaviy mazmuni xronotop orqali chuqurroq ifodalanadi;
- tarixiy davr va ijtimoiy muhit tasviri xronotop vositasida yoritiladi;
- muallifning estetik qarashlari makon va zamon tizimi orqali namoyon bo'ladi;
- xronotop asarning kompozitsion yaxlitligini ta'minlaydi;
- o'quvchining badiiy voqelikni idrok etishiga ta'sir ko'rsatadi.

Natijalar xronotopning adabiy asar poetikasida muhim badiiy-estetik vazifalarni bajarishini tasdiqladi.

Tadqiqot natijalari va nazariy manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, xronotop adabiy asarning badiiy tuzilishida markaziy poetik kategoriyalardan biri hisoblanadi. U nafaqat voqealarning qayerda va qachon sodir bo'lishini belgilaydi, balki asarning g'oyaviy mazmuni, obrazlar tizimi hamda muallifning estetik qarashlarini ifodalashda ham muhim vosita sifatida namoyon bo'ladi. Shu jihatdan xronotopni badiiy matnning ichki organizmini shakllantiruvchi asosiy unsurlardan biri sifatida baholash mumkin.

Adabiy asarlarda makon va zamonning uyg'unlashuvi syujet rivojining mantiqiy izchilligini ta'minlaydi. Voqealar muayyan makon va zamon doirasida sodir bo'lar ekan, ular o'rtasidagi sabab-oqibat munosabatlari ham aynan xronotop orqali shakllanadi. Agar badiiy asarda makon va zamon elementlari o'zaro mutanosib bo'lmasa, voqealarning tabiiyligi va ishonarliligi susayadi. Shu sababli xronotop syujetning ichki mantiqini ta'minlovchi muhim omil sifatida namoyon bo'ladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, xronotop qahramon xarakterini ochishda ham alohida ahamiyatga ega. Har bir obraz muayyan tarixiy davr va ijtimoiy muhit mahsuli hisoblanadi. Qahramon yashayotgan makon va zamon uning dunyoqarashi, ruhiy kechinmalari, maqsadlari hamda hayotiy pozitsiyasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Masalan, tarixiy romanlarda qahramonlarning xarakteri ko'pincha ular yashayotgan davr ruhiyati bilan chambarchas bog'liq holda tasvirlanadi. Psixologik asarlarda esa ichki kechinmalar va subyektiv vaqt hissi xronotopning muhim tarkibiy qismiga aylanadi.

Badiiy makonning o'zi ham ko'pincha ramziy ma'no kasb etadi. Ayrim asarlarda shahar, qishloq, yo'l, uy, tog' yoki sahro kabi makonlar oddiy geografik hudud sifatida emas, balki muayyan g'oya va tushunchalarning ramzi sifatida talqin qilinadi. Shu sababli xronotopni tahlil qilish orqali asarning yashirin ma'nolarini hamda muallifning estetik niyatini chuqurroq anglash mumkin bo'ladi. Ayniqsa, modernistik va postmodernistik asarlarda makon ko'pincha inson ruhiyatining metaforik ifodasiga aylanadi.

Zamon kategoriyasi ham adabiy asar poetikasida muhim o'rin egallaydi. Badiiy zamon real vaqt bilan har doim ham mos kelavermaydi. Muallif voqealarni tezlashtirishi, sekinlashtirishi, retrospektiv usullardan foydalanishi yoki bir necha davrlarni parallel tarzda tasvirlashi mumkin. Natijada badiiy vaqt asarning estetik ta'sirchanligini oshirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, xotira, tush, tasavvur va ichki monologlarga asoslangan asarlarda vaqtning subyektiv talqini qahramon ruhiyatini ochishda muhim vositaga aylanadi.

Xronotopning yana bir muhim vazifasi asarning janriy xususiyatlarini belgilash bilan bog'liqdir. Har bir adabiy janr o'ziga xos makon-zamon tizimiga ega. Tarixiy romanlarda tarixiy davr va real geografik muhit ustuvor bo'lsa, fantastik asarlarda shartli yoki xayoliy makonlar muhim ahamiyat kasb etadi. Sarguzasht asarlarida yo'l va safar xronotopi yetakchi o'rin egallasa, psixologik asarlarda ichki vaqt va ruhiy makon tasviri ustunlik qiladi. Bu esa xronotopning janr poetikasini shakllantirishdagi ahamiyatini ko'rsatadi.

Adabiyot taraqqiyoti jarayonida xronotop shakllari ham o'zgarib borganligini kuzatish mumkin. Antik adabiyotda mifologik xronotoplar ustuvor bo'lgan bo'lsa, realizm davrida tarixiy va ijtimoiy xronotoplar rivojlandi. Modernizm adabiyotida vaqt va makonning subyektivlashuvi kuchaydi, postmodernizm esa xronotopning ko'p qatlamli va murakkab shakllari yuzaga keldi. Bu holat xronotopning adabiy tafakkur evolyutsiyasini aks ettiruvchi muhim poetik kategoriya ekanligini tasdiqlaydi.

O'zbek adabiyoti misolida ham xronotopning badiiy ahamiyati yaqqol namoyon bo'ladi. Tarixiy romanlarda milliy tarix va madaniyatning aks ettirilishi, zamonaviy nasrda esa inson va jamiyat munosabatlarining yoritilishi makon va zamon tizimi orqali amalga oshiriladi. Ayniqsa, Abdulla Qodiriy, Oybek, Pirimqul Qodirov va O'tkir Hoshimov asarlarida xronotop qahramonlar taqdiri hamda milliy ruhiyatni yoritishda muhim poetik vosita sifatida xizmat qiladi.

Shuningdek, xronotop o'quvchining badiiy matnni qabul qilish jarayoniga ham ta'sir ko'rsatadi. O'quvchi voqealarni aynan makon va zamon koordinatalari orqali idrok etadi. Muallif tomonidan yaratilgan xronotop qanchalik mukammal va tabiiy bo'lsa, asarning estetik ta'siri ham shunchalik kuchli bo'ladi. Shu sababli xronotopni adabiy kommunikatsiyaning muhim tarkibiy qismi sifatida ham baholash mumkin.

Umuman olganda, olib borilgan tahlillar xronotopning adabiy asarda faqat yordamchi unsur emas, balki mazmun va shakl birligini ta'minlovchi fundamental poetik kategoriya ekanligini ko'rsatdi. Makon va zamonning o'zaro uyg'unligi asarning g'oyaviy-estetik qimmatini belgilaydi, obrazlar tizimini shakllantiradi va o'quvchining badiiy tafakkuriga samarali ta'sir ko'rsatadi. Shu jihatdan xronotop muammosini chuqur o'rganish adabiyotshunoslik fanining dolzarb vazifalaridan biri bo'lib qolmoqda.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilib aytganda, xronotop adabiy asarning poetik tizimida muhim o'rin egallovchi va uning badiiy yaxlitligini ta'minlovchi asosiy kategoriyalardan biri hisoblanadi. Makon va zamonning o'zaro uzviy bog'liqligi natijasida badiiy voqelik shakllanadi hamda asarda tasvirlanayotgan hodisalar, obrazlar va g'oyalar yagona estetik tizimga birlashadi. Shu sababli xronotopni adabiy asarning mazmun va shakl birligini ta'minlovchi fundamental poetik unsur sifatida baholash mumkin.

Tadqiqot davomida olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, xronotop nafaqat voqealar kechadigan muhitni belgilaydi, balki asarning ichki mazmunini ochishga ham xizmat qiladi. Badiiy makon va zamon syujet rivojining mantiqiy asosini yaratadi, qahramonlarning xarakterini shakllantiradi hamda muallifning estetik qarashlarini ifodalashga yordam beradi. Natijada xronotop asarning g'oyaviy-badiiy konsepsiyasini yuzaga chiqaruvchi muhim vositaga aylanadi.

Tahlillar shuni tasdiqladiki, har bir adabiy asarning o'ziga xos xronotopi mavjud bo'lib, u muallifning dunyoqarashi, davr ruhi va badiiy maqsadi bilan chambarchas bog'liqdir. Aynan xronotop orqali asarda tarixiy davr, ijtimoiy muhit, milliy qadriyatlar va inson ruhiyatining murakkab jihatlari yoritiladi. Shu bois badiiy matnni chuqur anglash uchun makon va zamon munosabatlarini o'rganish zarur hisoblanadi.

Xronotopning badiiy ahamiyati, avvalo, uning obrazlar tizimini shakllantirishdagi roli bilan belgilanadi. Har bir qahramon muayyan makon va zamon doirasida yashaydi hamda faoliyat yuritadi. U yashayotgan muhit uning dunyoqarashi, xarakteri va hayotiy qarashlariga ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli qahramon obrazini to'liq anglash uchun uning mavjud bo'lgan xronotopini ham tahlil qilish talab etiladi. Bu esa xronotopning obraz yaratish san'atidagi muhim funksiyalaridan biri ekanligini ko'rsatadi.

Bundan tashqari, xronotop asarning estetik ta'sirchanligini oshirishga xizmat qiladi. Muallif tomonidan yaratilgan badiiy makon va zamon qanchalik mukammal tasvirlansa, o'quvchi asar voqeliklarini shunchalik tabiiy va ishonchli qabul qiladi. Natijada o'quvchi bilan badiiy matn o'rtasida mustahkam estetik aloqa yuzaga keladi. Bu holat adabiy asarning tarbiyaviy, ma'naviy va estetik ahamiyatini yanada kuchaytiradi.

Tadqiqot natijalari xronotopning adabiy janrlar poetikasini shakllantirishdagi rolini ham tasdiqladi. Tarixiy romanlar, sarguzasht asarlar, psixologik qissalar, fantastik va modernistik asarlarda makon va zamonning turlicha tashkil etilishi har bir janrning o'ziga xos xususiyatlarini yuzaga chiqaradi. Demak, xronotop janrlar evolyutsiyasini va adabiy tafakkur taraqqiyotini o'rganishda ham muhim nazariy mezon bo'lib xizmat qiladi.

Shuningdek, zamonaviy adabiy jarayonlarda xronotopning yangi shakllari vujudga kelayotgani kuzatilmoqda. Globallashuv, texnologik taraqqiyot va madaniyatlararo aloqalarning kuchayishi natijasida badiiy makon va zamon talqinlari yanada murakkablashmoqda. Bu esa xronotop nazariyasining bugungi adabiyotshunoslikdagi dolzarbligini yanada oshirmoqda. Ayniqsa, zamonaviy roman va qissalarda vaqtning fragmentarligi, makonlarning ko'p qatlamliligi hamda virtual voqelik elementlarining paydo bo'lishi xronotop masalasiga yangi ilmiy yondashuvlarni talab qilmoqda.

Kelgusida milliy va jahon adabiyoti namunalari xronotopning turli ko'rinishlarini qiyosiy o'rganish, uning poetik funksiyalarini yanada chuqurroq tadqiq etish hamda zamonaviy adabiyotdagi yangi xronotop modellari ilmiy jihatdan tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday tadqiqotlar adabiyotshunoslik nazariyasini boyitish bilan birga, badiiy asarlarning mazmuniy va estetik qatlamlarini yanada chuqurroq anglash imkonini beradi.

Umuman olganda, xronotop adabiy asarning kompozitsion yaxlitligini ta'minlovchi, syujet rivojini boshqaruvchi, obrazlar tizimini shakllantiruvchi va muallif g'oyasini ifodalovchi ko'p funksiyali poetik kategoriya hisoblanadi. Uning badiiy ahamiyatini o'rganish adabiyot nazariyasi va badiiy tahlil metodologiyasini rivojlantirishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega bo'lib, badiiy tafakkur qonuniyatlarini chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики / М. М. Бахтин. - М. : Художественная литература, 1975. - 504 с.
2. Бахтин М. М. Формы времени и хронотопа в романе / М. М. Бахтин. - М. : Наука, 1986. - 635 с.
3. Лотман Ю. М. Структура художественного текста / Ю. М. Лотман. - СПб. : Искусство-СПБ, 1998. - 285 с.
4. Боров Ю. Б. Эстетика / Ю. Б. Боров. - М. : Высшая школа, 2002. - 511 с.
5. Хализев В. Е. Теория литературы / В. Е. Хализев. - М. : Академия, 2004. - 432 с.
6. Тамарченко Н. Д. Теория литературы : в 2 т. Т. 1 / Н. Д. Тамарченко. - М. : Академия, 2010. - 512 с.
7. Жирмунский В. М. Теория литературы. Поэтика. Стилистика / В. М. Жирмунский. - М. : Наука, 1977. - 407 с.
8. Қуронон Д., Мамажонон З., Шералиева М. Адабиётшunosлик луғати / Д. Қуронон, З. Мамажонон, М. Шералиева. - Тошкент : Akademnashr, 2013. - 408 б.
9. Каримов Б. Р. Адабиёт назарияси асослари / Б. Р. Каримов. - Тошкент : Tafakkur, 2018. - 320 б.
10. Эшонқулов Ҳ. Бадий матн поэтикаси / Ҳ. Эшонқулов. - Тошкент : Fan va texnologiya, 2020. - 256 б.
11. Ricoeur P. Time and Narrative. Vol. 1 / P. Ricoeur. - Chicago : University of Chicago Press, 1984. - 274 p.

-
- 13.00.00 Pedagogika fanlari
 - 13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
 - 13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
 - 13.00.03 Maxsus pedagogika
 - 13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohaları va bosqichlari bo'yicha)
 - 13.00.07 Ta'limda menejment
 - 13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
 - 07.00.00 Tarix fanlari
 - 19.00.00 Psixologiya fanlari
 - 01.00.00 Fizika-matematika fanlari
 - 02.00.00 Kimyo fanlari
 - 03.00.00 Biologiya fanlari
 - 09.00.00 Falsafa fanlari
 - 10.00.00 Filologiya fanlari
 - 11.00.00 Geografiya fanlari

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Mas'ul muharrir: Ramzidin Ashurov

Ingliz tili muharriri: Murod Xoliyorov

Musahhih: Alibek Zokirov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2026. №6(2)

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali 26.09.2023-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №C-5669363 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: № 136361.

Manzirimiz: Toshkent shahar, Yunusobod tumani
19-mavze, 17-uy.